

[itobiad], 2019, 8 (4): 2441/2455

1935 Nüfus Sayımı Bağlamında Ağrı Nüfusunun Potansiyel Durumu

Potential Status of Agiri Population in the Context of 1935 Population Census

Bilal TUNÇ

Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Assoc.Prof., Agri Ibrahim Cecen University

btunc@agri.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5361- 8494

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 01.09.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 25.10.2019
Yayın Tarihi / Published : 26.10.2019
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: TUNÇ, B. (2019). 1935 Nüfus Sayımı Bağlamında Ağrı Nüfusunun Potansiyel Durumu. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (4), 2441-2456. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/49747/613815>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

1935 Nüfus Sayımı Bağlamında Ağrı Nüfusunun Potansiyel Durumu

ÖZ

Bir ülkenin nüfus potansiyelini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan en önemli uygulamalardan birisi nüfus sayımlarıdır. Belli bir coğrafi alanda yaşayan insanların sayısını tespit etmek, mevcut yerin yapısı ve konumu hakkında çok önemli bilgilerin elde edilmesine yardımcı olur. Bu nedenle Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından itibaren düzenli olarak nüfus sayımları yapılmıştır. Bunlardan birisi de Cumhuriyet döneminde yapılan 1935 tarihli ikinci nüfus sayımıdır. Bu çalışmadaki amaç, ülke genelinde olduğu gibi Ağrı nüfusunun da genç ve büyük bir nüfus olduğunu istatistik verileri bağlamında ortaya çıkarmaktır.

1935 Nüfus Sayımı Bağlamında Ağrı Nüfusunun Potansiyel Durumu adlı çalışmanın kapsamı, vilâyet nüfusuyla alakalı detaylı bilgilerin ortaya çıkarılmasıdır. Böylece Ağrı nüfusu birçok yönden ele alınarak vilâyetin nüfus potansiyeli ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu belgeleri temel kaynak olarak kullanılmıştır. TÜİK verileri dışında 1935 Nüfus sayımı ile alakalı Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi belgeleriyle araştırma ve inceleme eserleri de incelenmiş ve söz konusu eser ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, Sayım, Türkiye, 1935 Nüfus Sayımı

Potential Status of Agiri Population in the Context of 1935 Population Census

Abstract

One of the most important applications to reveal the population potential of a country is the census. Determining the number of people living in a particular geographical area helps to obtain very important information about the structure and location of the current location. Therefore population censuses has been done regularly in Turkey after proclamation of the Republic. One of these is the second census, which made in 1935 in the Republican period. The aim of this study is to reveal that the population of Agiri is a young and large population in the context of statistical data.

In line with the aim of preparing the study titled Potential Status of Pain Population in the Context of 1935 Population Census, detailed information about the population of the province was tried to be given. Thus, the population of Ağrı has been examined in many ways and the population potential of the province has been revealed. Turkey Statistical Institute reports was used as the primary source documents in this study. In addition to these, the documents of the Presidential Republican Archives related to the 1935 Census were examined and researched and examined, thus, this study was revealed.

Keywords: Agiri, Census, Turkey, 1935 Census

GİRİŞ

Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Arka Plan

Bu çalışmanın temel problemi, alan bakımından Türkiye'nin büyük vilâyetlerinden birisi olan Ağrı'da 1935 yılı nüfus verilerine göre nüfus değişimlerini ortaya çıkarmaktır. 1930'lu yılların ilk dönemlerinde Avrupa ülkelerinde siyasi alandaki gelişmeler, yeni yeni gelişmekte olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kendini savunma gücünü ve kendisine yeten bir ekonomik duruma sahip olmak zorunda olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Türkiye'de nüfusun artması zorunlu hale gelmiştir. Zira nüfus artan bir ülke çok daha güçlü bir konuma gelebilirdi. Esasında Türkiye önceki dönemlerde olduğu büyük coğrafi alanlara ve büyük nüfusa sahip değildi. Bu yüzden Türkiye'nin milli sınırları içerisinde nüfusunu arttırıp ekonomik olarak güçlenmesi gerekiyordu. Türkiye Cumhuriyeti, bunun sonucunda dünyada başta askeri ve ekonomik olmak üzere birçok alanda güçlü bir ülke olabileceğini düşünmekteydi (Çoban ve İlyas, 2017, s.90)

Söz konusu durumdan dolayı ülke nüfusunu arttırmak amacıyla çeşitli politikalar takip edilmiştir. Bu amaçla dönemin CHP Hükümetleri, bunu Hükümet programlarında sürekli olarak dile getirmeye çalışmışlardır. CHP'nin dördüncüsü yapılan olağan kurultayında devrin İçişleri Bakanı olan Şükrü Kaya, nüfusu arttırmanın önemine değinerek " en büyük felaket nüfus kıtlığına uğramaktır" demiştir. İçişleri Bakanı'nın sözlerinden ülkede nüfusu arttırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Ülke genelinde 1927 yılından itibaren nüfus artışını sağlamak maksadıyla bazı yasal çalışmalar yapılmış ve artan nüfus eksiksiz bir biçimde kayıt altına alınmıştır. Bilhassa çocukların ve yaşlı nüfusun ölüm oranlarını en az seviyeye düşürmek amacıyla ülke sathında sağlık faaliyetleri arttırılmıştır (Tuğluoğlu, 2012, s.63).

Yapılan çalışmaların sonucu olarak Türkiye'de nüfusun kısmen de olsa artmaya başladığı anlaşılmaktadır. 1927 yılından 1935 yılına kadar geçen süre içerisinde ülke nüfusunda %19'luk gibi bir artışın olduğu görülmektedir. Bu artışlarda doğal nüfus artışının yanı sıra Türkiye'ye yapılan büyük göçlerin de etkisi olmuştur. Nüfus mübadelesi sonunda Anadolu'ya gelen göçmen ve mübadillerle 1935 yılında ülke nüfusu yaklaşık olarak % 10 oranında artmıştır. Ancak söz konusu durum yeterli görülmemiş ve ülke nüfusunu arttırmaya yönelik politika ve çalışmalara devam edilmiştir (Kasarcı, 1996, s. 248).

Yukarıda izah edildiği üzere, Türkiye nüfusunun artış göstermesinde doğal yolların yani doğum oranlarının fazla olması önemli bir etki oluşturmaktadır. Bu durum, çalışma konusu olan Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Ağrı için çok önemli bir etken oluşturmaktadır. Ancak bu durum bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Yani bazı bölgelerin nüfusunun artmasında doğal artışlar değil; başka faktörler etkili olabilmektedir. Söz konusu farklılığın yaşanmasında ülke içinde veya

dışında yapılan iç göçlerle Türkiye'den farklı ülkelere gerçekleştirilen dış göçler de etkili olabilmektedir. Her ne kadar Türkiye nüfusunda 1950'den itibaren iç göçler yoğunlaşmış olsa da 1930'lu yıllarda da kısmen de olsa birtakım iç göçler vardır, ancak göçlerin çoğunluğu Türkiye'ye diğer ülkelerden yapılan göçlerdir (Günal, 2006, s.505).

Bu çalışmada 1935 Nüfus verileri bağlamında Ağrı nüfusu beş kısım halinde ele alınmaktadır. Birinci bölümde 1935 yılı nüfus sayımları için Ağrı nüfusun genel özellikleri, ikinci bölümde vilâyet genelindeki nüfusun cinsiyet durumu, üçüncü bölümde nüfusun eğitim durumu, dördüncü bölümde doğum yerleri itibarıyla nüfusun durumu ve son kısımda da nüfus içindeki engelli (sakat) olanların durumu ele alınmaktadır. Ağrı vilâyeti ile ilgili bilimsel araştırmaların az olması ve bu konularla alakalı çok fazla çalışmaların bulunmamasıdır. Bu makale ile Ağrı tarihi çalışanlara katkı sunulması ve bu konudaki eksikliklerin giderilmesi amaçlanmaktadır.

1. 1935 Genel Nüfus Sayımı İçin Yapılan Hazırlıklar ve Ağrı Nüfusu

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 1935 yılından önce ilk olarak 1927 yılında nüfus sayımı yapılmıştır. Türkiye'de çağdaş yöntemlerin kullanıldığı ilk nüfus sayımı da 1927 yılında yapılmıştır. Söz konusu sayım sırasında kişilere aile isimleri, cinsiyetleri, doğum tarihleri, yaşları, doğum yerleri, medeni halleri, ana dilleri, ev adresleri, okuma yazma bilip bilmedikleri, dinleri ya da herhangi bir sakatlıklarının bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Bu arada Kurtuluş Savaşı'nın bitiminden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel sorunlarını belirlemek ve akabinde ekonomik ve toplumsal çalışmalara öncü olması için 1927 yılında toplamda üç adet sayım yapılmıştır. Bunlar sırasıyla nüfus, sanayi ve tarımdır (Köse, 2010, s.20). Adı geçen sayımların planlama işi ise İstatistik Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Bu açıdan 28 Ekim 1927'de Türkiye hudutları içerisinde yapılan nüfus sayımı, Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan ilk nüfus sayımı olması nedeniyle sonucu sadece Türkiye'de değil, Batı'da da ilgiyle izlenerek merak uyandıran, her aşamasına çok büyük önemin verildiği bir sayım olmuştur; sayım günü bir sıkıntı ve aksaklık yaşanmasının önüne geçmek amacıyla yurdun her köşesinde, sayımın aylar öncesinden başlatılan ve büyük faydalar sağlayan bir takım hazırlık ve çalışmalar yapılmıştır (Tunç ve Özçelik, 2017, s. 2136). 1927 nüfus sayımından sonra yapılan 1935 nüfus sayımı daha ayrıntılı bir biçimde olmuş ve daha önceki sayımda olmayan birçok şey 1935 yılındaki sayımda daha açık bir biçimde ortaya çıkarılmıştır.

1935 yılında yapılan sayımı için 1935 yılının başından itibaren çeşitli hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Bu hazırlıklar kapsamında 17 Nisan 1935 tarihinde bir yönetmelik hazırlanmış ve söz konusu yönetmelikte nüfus sayımı ile ilgili neler yapılacağı ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır (CCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 26.148.3). Söz konusu hazırlıkların akabinde hazırlıklara başlanmış ve önemli adımlar atılmıştır (CCA, Fon Kodu:

1935 Nüfus Sayımı Bağlamında Ağrı Nüfusunun Potansiyel Durumu

30.10.0.0, Yer No: 26.148.1). Bu arada 1935 nüfus sayımı için hazırlanan tarih değiştirilmiş ve yeni tarih olarak 20 Ekim 1935 olarak belirlenmiştir (CCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 24.137.4). Söz konusu düzenlemeden iki ay sonra ise 25 Temmuz 1935 tarihinde devlet memurları ve vatandaşlara hitaben yayınlanması düşünülen bildiri hazırlanmıştır (CCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 26.148.4).

1935 yılı içerisinde nüfus sayımı için Ağrı vilâyeti dâhil bütün vilâyet merkezlerinde ciddi hazırlıklar yapılmış ve burada görev alacak sayım ile kontrol memurlarına bir adet talimatname yayımlanmış ve söz konusu çalışmalarda memurların uymaları gereken kurallar kaideler hakkında bilgi verilmiştir. Zira yeni harflerin kabul edilmesinden sonra nüfusun kayıt altına alınmasında bazı zorlukların yaşandığı görülmektedir. Söz konusu zorluklar nedeniyle hem memurlar hem de muhtarlar büyük sıkıntılar yaşamışlardır (Çakmak, 2009, s. 95). Yukarıda ifade edildiği gibi, bu durumun birtakım önlemler alınmasını zorunlu hale getirmiştir.

1. Ağrı'nın İlçeleri ve Cinsiyet İtibarıyla Toplam Nüfusu ve Yoğunluğu

1935 yılında yapılan nüfus sayımı sonucunda ülkede 57 adet vilâyet, 356 adet kaza, 809 adet nahiye ve 34.067 adet de köy olduğu anlaşılmıştır. Adı geçen nüfus sayımında Türkiye nüfusunun 7.936.770'i erkek ve 8.2221.248'i kadın olmak üzere toplamda 16.158.018'dir (Çoban ve İlyas, 2017, s. 93). Söz konusu sayım içerisinde Ağrı nüfusunun da kısmen de olsa önemli bir yer tuttuğu Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden açıkça görülebilmektedir.

1935 yılı itibarıyla Ağrı ilinde Merkez kaza olan Karaköse, Bayazıt, Diyadin, Eleşkirt, Malazgirt ve Tutak olmak üzere toplamda 6 adet kaza ve bu kazalarda 13 adet de nahiye bulunmaktadır. 1935 yılında Ağrı'nın 13.320 km² coğrafi alana ve söz konusu coğrafi alanda km²'ye 8 düştüğü görülmektedir. İlçeler içerisinde coğrafi alanı en az olan yer 1.090 km² ile Eleşkirt ilçesi iken; en fazla olan da 3.205 km² ile Bayazıt ilçesidir (Tunç ve Demir, 2018, ss.3008-3022).

Tablo 1: 1935 Nüfus Sayımına Göre Ağrı'da Şehir, Kaza ve Köy Nüfusu

İlçeler	Şehir Merkezi			Bucak ve Köyler			Toplam Nüfus			Coğrafi Alan	Nüfus Yoğunluk
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam		
Merkez	3.802	2.469	6.271	11.812	11.749	23.561	15.614	14.218	29.832	2.310	13
Bayazıt	977	883	1.860	9.765	8.400	18.165	10.742	9.823	20.025	3.205	6
Diyadin	495	398	893	6.853	6.679	13.532	7.348	7.077	14.425	1.810	8
Eleşkirt	903	601	1.504	8.104	7.754	15.532	7.348	7.077	14.425	1.810	8
Malazgirt	669	508	1.197	6.402	5.937	12.339	7.091	6.445	13.536	3.015	4
Tutak	423	356	779	5.742	5.505	11.247	6.165	5.861	12.026	1.890	6
Toplam	7.289	5.215	12.504	48.678	46.024	97.702	55.967	51.239	107.206	13.320	8

Tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere 1935 yılı nüfus verilerine göre Ağrı vilâyetinin toplam nüfusu 55.967'si erkek ve 51.239'u kadın olmak üzere 107.206'dır. 13.320 km²'lik alana sahip vilâyette km²'ye toplamda 8 kişi düşmektedir. Bu da il nüfusunun çok yoğun olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Ağrı ilçeleri içerisinde nüfus yoğunluğu en fazla olan ilçe Merkez (Karaköse) iken; en az olanı da Malazgirt'tir (TCBİGM, 1936, s. 5). 1927 yılı nüfus sayımında ise Ağrı'da 47.176's kadın ve 56.386'sı erkek olmak üzere toplamda 103. 562 kişi yaşamaktadır (TCBİGM, 1936, s. 5). Bu veriler, geçen beş yıl içerisinde Ağrı nüfusunun 3.644 kişi arttığını göstermektedir.

Ağrı'nın Merkez ilçesinin Merkez, Cumaçay ve Hamur olmak üzere 3 adet nahiyesi bulunmaktadır (Tunç ve Özçelik, 2017, s.464). Merkez nahiyesinin 52 adet köyü bulunmaktadır. Nüfusu ise 5.348'i erkek ve 5.351'i kadın olmak üzere toplamda 11.699'dur. Söz konusu nahiyede nüfusu en fazla olan köy 352'si erkek ve 316'sı kadın toplamda 658 ile Aşkale ilçesidir. Nahiyenin nüfusu en az olan yerleşim birim ise 44 kişilik nüfusuyla Hizyan'dır. Bir diğer nahiyeye ise Cumaçay'dır. Cumaçay'da 34 adet yerleşim yeri vardır ve nüfus da 1.818'i erkek, 1859'u kadın olmak üzere toplamda 3.677'dir. Bu nahiyede nüfusu en fazla olan köy 113'ü erkek ve 112'si erkek toplamda 225 kişi ile Çemiçeto köyüdür. Nüfusu en az olan köy ise 37 kişi ile Doavan köyüdür. Merkez ilçenin üçüncü nahiyesi de Hamur'dur. Merkez'in nahiyeleri içerisinde en fazla yerleşim yerine sahip olan nahiyede 57 adet köy bulunmaktadır. Nahiyeye nüfusu 4.146'sı erkek ve 4.039'u kadın olmak üzere toplamda 8.185 kişidir. Nahiyede nüfusu en fazla olan köy 203'ü erkek ve 204'ü kadın olmak üzere toplamda 407 ile Hıdırdadık köyüdür. Nüfusu en olan köy ise 17 kişi ile Ganigemidir (TCBİGM, 1936, s. 7-8).

Merkez ilçe dışında Ağrı'nın alan bakımından en büyük ilçesi Doğubayazıt'tır (Yurt Ansiklopedisi, 1981, s. 361). Doğubayaz ilçesinin Merkez ve Muson olmak üzere iki adet nahiyesi bulunmaktadır. Merkez nahiyesinin toplamda 67 adet köyü ve muhtarlığı vardır. 1935 yılı itibarıyla Merkez nahiyesinin nüfusu en fazla olan köyü 1.191'i erkek ve 368'i kadın olmak üzere toplamda 1.559 kişilik nüfusuyla Surbehanisüfla'dır. Buranın nüfusu en az olan köyü ise 14'ü erkek ve 15'i kadın olmak üzere toplamda 29 kişi ile Akçukur köyüdür. Doğubayazıt'ın diğer nahiyesi olan Musun'un toplamda 33 adet köyü ve muhtarlığı mevcuttur. Musun'un nüfusu en fazla olan 227'si erkek ve 223'ü kadın olmak üzere 450 ile Tutak köyüdür. Nüfusu en az olan köy ise 8'i erkek ve 7'si kadın olmak üzere toplamda 15 ile Şahhislik köyüdür (Yurt Ansiklopedisi, 1981, s.361).

Diyadin ilçesi de alan bakımından Ağrı vilâyetinin büyük kazalarından birisi durumundadır. Diyadin, Ağrı ve çevresinin her devirde tarihi, stratejik bir konuma sahip olmasına neden olmuştur (Kaya, 2008), s.111). Diyadin'in Merkez ve Taşlıçay olmak üzere iki adet nahiyesi mevcuttur. Merkez nahiyesinin 50 adet köyü ve muhtarlığı bulunmaktadır. Nüfusu en fazla olan köy 237'si erkek ve 208'i erkek olmak üzere toplamda 445 ile Tophaç

köyüdür. Nüfusu en az olan ise 16'sı erkek ve 14'ü kadın olmak üzere 30 ile Vizekan köyüdür. Diğer nahiye olan Taşlıçay'ın ise 28 adet köyü ve muhtarlığı vardır. 1935 yılı verilerine göre Taşlıçay'ın nüfusu en fazla olan köyü 422'si erkek ve 408'i kadın olmak üzere toplamda 830 kişi ile Aşağı Taşlıçay köyüdür. Nüfusu en az olan köy ise 27'si erkek ve 31'i kadın olmak üzere 58 kişi ile Çarhiyan köyüdür (TCBİGM, 1936, s. 11).

Ağrı'nın en eski yerleşim birimlerinden birisi olan Eleşkirt'in sadece Merkez adında bir nahiyesi bulunmaktadır (Tunç ve Aydın, 2018, s.816). Eleşkirt'te 83 adet yerleşim yeri ve muhtarlık bulunmaktadır. Burada nüfusu en fazla olan köy 472'si erkek ve 433'u kadın olmak üzere toplamda 905 kişi ile Hazır'dır. Nüfusu en az olan köy ise 21'i erkek ve 15'i kadın olmak üzere 36 kişi ile Milan'dır (TCBİGM, 1936, s. 12).

1935 yılında Ağrı'nın bir ilçesi olan günümüzde Muş vilâyetinin kazası olan Malazgirt'in Merkez, Nurettin, Patnos ve Sultanmut olmak üzere 4 adet nahiyesi bulunmaktadır (Tunç, 2018, s.8-9). Nahiye sayısı bakımından en büyük ilçe Malazgirt'tir. Merkez nahiyesinin 29 adet yerleşim yeri vardır. Merkez nahiyesinin 29 adet yerleşim yeri bulunmaktadır. Bunlar içerisinde nüfusu en fazla olan 159'u erkek ve 142'si kadın olmak üzere 301 kişi ile Tendürek'tir. Nüfusu en az olan ise 23'ü erkek ve 14'ü kadın olmak üzere 37 kişi ile Kızılyusuf köyüdür. Nurettin nahiyesinin 41, Patnos nahiyesinin 17 ve Sultan mut nahiyesinin ise 21 adet yerleşim yeri ve muhtarlığı bulunmaktadır (TCBİGM, 1936 s. 13).

Tablodaki veriler kapsamında ele alınması gereken son ilçe ise Tutak'tır. Ağrı merkeze bağlı Tutak ilçesi, yerleşme yeri / coğrafi konumu itibarıyla önemli bir görünüme sahiptir (Aydın, 2018, s.2571). 1935 yılı itibarıyla Tutak ilçesinde 101 adet yerleşim yeri ve muhtarlık bulunmaktadır. Burada nüfusu en fazla olan 186'sı erkek ve 177'si kadın olmak üzere toplamda 363 kişilik nüfusa sahip olan Musik köyüdür. Nüfusu en az olan köy ise 13'ü erkek ve 10'u kadın olmak üzere 23 kişi Honi köyüdür.

2. Ağrı Nüfusunda Okur Yazarlık Durumu

Okuma ve yazma günümüz insanının yaşamındaki en önemli becerilerinden olduğundan halen bu becerilerden yoksun bireylerin azımsanamayacak oranda olması oldukça düşündürücüdür. Türkiye'de okuma- yazma bilmeyen kadın ve erkek nüfus temel alındığında, aralarındaki sayısal farklılık eğitim sosyolojisi açısından toplum kültürü hakkında önemli çıkarımlar yapılmasını sağlamaktadır (Batun, (2013, s.1).

Aynı durum Ağrı ili için de geçerlidir. Nüfus verileri içinde okuryazar sayısı ile ilgili bilgilerin elde edilmesi vilâyet hakkında kapsamlı bilgiler elde edilmesini temin etmektedir.

Aşağıdaki tabloda da açık bir biçimde görülebileceği üzere, Türkiye’de 1935 yılı nüfus sayımında ülke genelinde olduğu gibi Ağrı vilâyetinde de okuma yazma bilenlerle bilmeyenlerin sayıları sayısal verilerle ortaya çıkarılarak sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda Ağrı ili genelinde erkekler arasında 4.185 ve kadınlar arasında da sadece 526 kişi okuma bilmektedir. Bunun dışında erkeklerin 51.736 ve kadınların da 50.701’i okuma ve yazma bilmemektedir. Bu da Ağrı’da vatandaşın 95,5’nin okuryazar olmadığını açık bir biçimde ortaya çıkarmaktadır (TCBİGM, 1936 s. 33).

Tablo: 2 1935 Nüfus Sayımına Göre Ağrı Nüfusunun Okur-Yazar Durumu

ERKEKLER					KADINLAR							
Yaş Grupları	Bilenler	Bilmeyenler	Toplam	Oran %		Yaş Grupları	Bilenler	Bilmeyenler	Toplam	Oran %		
				Bilen	Bilmeyen					Bilen	Bilmeyen	
17	48	296	344	14.0	86.0	17	11	202	213	5.2	94.8	
18	74	826	903	8.5	91.5	18	25	834	859	2.9	97.1	
19	54	337	391	13.8	86.2	19	8	248	256	3.1	96.9	
20-24	1.033	3.397	4.439	25.3	76.5	20-24	76	2.718	2.796	2.3	97.7	
25-29	783	2.232	3.022	26.1	73.9	25-29	53	3.338	3.393	1.6	98.4	
30-34	357	2.182	2.541	14.2	85.8	30-34	42	4.346	4.390	1.0	99.0	
35-39	274	2.530	2.812	10.0	90.0	35-39	26	2.738	2.764	0.9	99.1	
40-44	210	2.685	2.897	7.3	92.7	40-44	14	3.784	3.799	0.4	99.6	
45-49	121	1.822	1.946	6.4	93.6	45-49	2	1.267	1.269	0.2	99.8	
50-54	79	1.963	2.048	3.9	96.1	50-54	2	2.343	2.345	0.1	99.1	
55-59	49	963	1.013	4.9	95.1	55-59	3	535	538	0.7	99.3	
60-64	28	1.696	1.725	1.7	98.3	60-64	1	1.387	1388	0.1	99.1	
65-69	8	521	529	1.5	98.5	65-69	1	217	218	0.1	99.5	
70-74	5	788	794	0.8	99.2	70-74	-	757	757	0.5	100.0	
75-79	3	162	165	1.8	98.2	75-79	-	90	90	-	100.0	
80-84	2	381	383	0.7	99.3	80-84	-	954	356	-	100.0	
85-90	-	37	37	-	100.0	85-90	-	22	22	-	100.0	
90-94	-	108	108	-	100.0	90-94	-	139	139	-	100.0	
95+	1	72	73	1.4	98.6	95+	-	62	62	-	100.0	
Meçhul	4	31	35	11.4	88.6	Meçhul	1	24	25	4.0	96.0	
Toplam	4.185	51.736	55.967	7.6	92.4	Toplam	526	50.701	51.239	1.0	99.0	

Tablodaki verilerden açık bir biçimde görülebileceği üzere, Ağrı nüfusu içerisinde okuma yazma bilen kişilerin sayıları son derece azdır. Tablodaki verilerden kadın ve erkeklerin oluşturmuş olduğu toplam nüfusun temel olarak %95'nin okuma yazma bilmediğini ortaya çıkarmaktadır (TCBİGM, 1936, s. 87).

Okuma yazma bilenlerin içerisinde erkeklerden 4.185 kişi okuma yazma bilmekteyken, kadınlardan sadece 526 kişi okuryazar durumda bulunmaktadır. Buna bağlı olarak erkeklerin 55.597'si ve kadınların da 50.711'i okuma ve yazma bilmemektedir. Söz konusu durum, halk arasında okuma yazma oranı bilmeyenlerin sayıca fazla olması, 1935 yılı itibarıyla Ağrı'da eğitim ve kültür düzeyinin son derece düşük olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

Tablodaki verilerden Ağrı'da genç nüfus arasında okuma yazma oranının daha yüksek olduğu ve ileri yaşta olanların ise büyük bir bölümünün okuma yazma bilmedikleri görülmektedir. Hem kadınlar hem de erkekler arasında 20-50 yaş arasında görece okuma yazma bilenlerin sayısı yüksek iken, 50 ve üstü yaş grubunda olanlarda söz konusu oran son derece düşük kalmaktadır. Bu da, Cumhuriyet'in ilanından sonra ülke genelinde uygulanmaya çalışılan okuma yazma bilenlerin sayısını artırma çabalarının sonuç vermiş olduğu şeklinde analiz edilmektedir.

3. Doğum Yeri İtibarıyla Ağrı Nüfusu

Nüfus denilen olgusal değişimlerde doğum oranları çok önemli bir yer tutmaktadır. Zira nüfus başta doğum olmak üzere birçok unsura bağlı aktif ve değişken özelliklere sahiptir. Dolayısıyla da doğum vs. gibi faktörler, nüfusun miktarı ve niteliklerinin değişmesinde son derece etkilidir. Bu nedenle nüfusun miktarı ve niteliğindeki değişimleri görmek amacıyla belirli tarihlerde nüfus sayımı yapılır. Söz konusu sayımlar sayesinde belli bir alanda yaşayan nüfustaki değişimler açık bir biçimde gözlemlenebilmektedir (Yakar, 2012, s. 387). Netice itibarıyla nüfusun önemli bir bileşeni olan doğum, ölüm ve iç-dış göç hareketlerinin nüfusun büyüklüğü üzerinde önemli etken olduğu görülmektedir (Aksu, 1998, s. 219). Bu bölümde, Ağrı nüfusuyla ilgili gerçek verileri ortaya çıkarmak amacıyla doğum oranları ve söz konusu doğumların yerleri üzerinde durulmuştur.

Tablo: 3 1935 Nüfus Sayımına Göre Ağrı Nüfusunda Doğum Yerleri

Doğum Yerleri	Mutlak Rakamlar			Nispet (Oranlar)	
	Erkek	Kadın	Yekûn	Erkek	Kadın
Türkiye'de doğanlar	3.619	2.362	6.001	95,7	95,7
Ecnebi memleketlerde doğanlar	163	107	270	4,3	4,3
Toplam (Yekûn)	3.882	2.469	6.271	100	100
Ağrı'da Aynı Kazada doğanlar	1.206	1.163	2.369	33,1	49,5
Farklı kazalarda doğanlar	535	367	982	14,7	15,5
Başka vilayetlerde doğanlar	1.898	832	2.731	52,2	35,2
Arnavutluk'ta Doğanlar	0	1	1	0	0,9
Bulgaristan'da Doğanlar	24	21	45	14,7	19,6
Rusya'da Doğanlar	48	29	77	29,5	27,1
Yugoslavya'da Doğanlar	3	0	3	1,8	0
Yunanistan'da Doğanlar	20	19	39	12,5	17,8
Filistin'de Doğanlar	6	6	12	3,7	11,2
Hicaz'da Doğanlar	6	12	18	3,7	11,2
İran'da Doğanlar	34	13	47	20,9	12,2
İrak'ta Doğanlar	3	1	4	1,8	0,9
Suriye'de Doğanlar	1	0	1	0,6	0
Ülkesi Bilinmeyenler	17	5	22	10,4	4,7
Toplam (Yekûn)	163	107	270	100	100

Tablodaki verilerden anlaşılacağı 1935 yılında Ağrı nüfusu içinde en fazla yeri tutanlar Türkiye'de doğanlardır. Türkiye'de doğanların 3.882' si erkek ve 2.469' u kadın olmak üzere toplamda 6.271 kişidir. Söz konusu sayının yüzde olarak oranına bakıldığı zaman ise 1935 yılında Ağrı'da yaşayan toplam nüfusun %95,7'si Türkiye'de doğmuşlardır. Bu da, Ağrı nüfusunda Türkiye doğumlu olanların ne kadar yüksek olduğunu açık olarak ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 3' ün verilerine göre Ağrı nüfusu içinde en fazla olanlar Ağrı'da doğan kişilerdir. Doğanlar içinde elbette ki farklı vilâyetlerde doğanlar da mevcuttur, lakin bunların sayısı Ağrı'da doğanlara oranla, fark çok fazla olmasa da, azdır. 1935 yılında Ağrı nüfusunu oluşturanların 3.351' i (1.741' i erkek ve 1.530' u kadın) Ağrı merkez ve diğer ilçelerde doğanlardır. Bu da vilâyet nüfusunun %64,8'nin Ağrı doğumlu olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ağrı nüfusu içinde başka şehirlerde doğanların ise toplam sayısı 1.898' i erkek ve 832' si kadın olmak üzere 2.730 kişidir. Bu da, Ağrı'nın toplam nüfusu içinde %35,2 oranında vilâyet dışında doğan kişiler olduğunu göstermektedir (TCBİGM, 1936, s. 24).

1935 yılında Ağrı nüfusu içinde sayıca fazla olmasa da farklı ülkelerden doğup da Ağrı vilâyetinde yaşayanlar da yer almaktadır. 1935 yılında Ağrı'da yaşayıp da başka ülkelerde doğan kişiler içinde 163' ü erkek ve 137' si kadın olmak üzere toplamda 270 kişi yaşamaktadır. Bu da toplam Ağrı

nüfusu içinde yabancı ülkelerde doğanların oranının %4,3 olduğunu göstermektedir. Yukarıda izah edildiği üzere dönem itibarıyla toplam Ağrı nüfusunun %95,7' si adı geçen vilâyette yani Türkiye'de doğan kişiler teşkil etmektedir. Buna rağmen vilâyette yaşayanlar arasında ecnebi memleketlerde doğanlar ise %4,3'tür. Günümüze oranla toplam Ağrı nüfusu içinde en fazla yabancı memleketlerde doğan kişinin yaşadığı dönem 1930'lu yıllardır. Günümüzde ise, bu oranın oldukça düşük olduğunu vurgulamak gerekir.

Ağrı nüfusu içinde ecnebi memleketlerde doğanların içinde en fazla 48' i erkek ve 29' u kadın olmak üzere toplamda 77 kişi ile Rusya'dan doğanlar oluşturmaktadır. Bu da vilâyet nüfusunun oluşturduğu yabancı ülke doğumlu olanların %27,8'nin Rusya'dan doğanların oluşturduğu anlamına gelmektedir. Rusya dışında Ağrı'da yaşayan yabancı ülkede doğanların en fazla geldiği yerlerden birisi de 34' ü erkek ve 13' ü kadın olmak üzere toplamda 47 kişi ile İran'dır. Bu da toplam nüfusunun % 20,9'una tekabül etmektedir. Ağrı nüfusu içinde ecnebi ülke doğumlular arasında en az olan kısmı 1 kişi ile Irak, Suriye ve Hicaz teşkil etmektedir.

4. Görünür Sakatlıklar İtibariyle Ağrı Nüfusu

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yapılan nüfus sayımlarında Türkiye'de yaşayan insanların durumlarını değerlendirebilecek çok sayıda detaylı bilgiler içeren kayıtlar bulunmamaktaydı. Bilhassa yeni kurulmuş olan Türkiye, ulus devlet inşasını sağlamak amacıyla Anadolu nüfusunun modern usullere dayanarak belirlemek için ciddi uğraşlar içinde olmuştur. Bilhassa ilk nüfus sayımı olan 1927 sayımından başlayarak 1935 nüfusu dâhil birçok alanda araştırma yapılmış ve nüfus verileri de bu araştırmalarda elde edilen neticeler sonucunda oluşturulmuştur. Bu bağlamda, söz konusu nüfus sayımlarında nüfusun medeni durumu, halkın okur-yazarlık hali, iktisadi durum ve tabii ki sakatlıklar ile ilgili bilgilere yer verilmiştir (Öztürk, 2018, s. 581). Bu nedenle çalışmamızın beşinci kısmına 1935 nüfus sayımları neticesinde Ağrı ilinde bulunan sakat (engelli) kişilerin sayısı ve engellilik durumlarıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu yolla Ağrı vilâyeti hakkında daha kapsamlı bilgiler verilebilmiş olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.

Tablo: 4 1935 Nüfus Sayımına Göre Ağrı Nüfusunda Görünür Sakatlıkları Olanlar

Kazalar	Sağlam Nüfus	Sakatlığı (Engeli) Olanlar											Genel
		Kör	Bir Kolu Çolak	İki Kolu Çolak	Bir ayağı topal	İki ayağı topal	Sağır-Dilsiz	Kambur	Kötürüm	Müteaddit	Sair Sakatlıklar	Toplam	
Merkez	23.138	161	60	9	87	15	34	16	8	21	18	423	23.561
Doğubayazıt	19.157	80	76	10	116	27	18	4	12	21	2	368	19.525
Diyadin	14.478	89	33	6	48	12	18	3	5	7	6	233	15.001
Eleşkirt	16.985	40	33	6	66	7	15	8	3	11	4	247	17.232
Malazgirt	13.435	69	32	4	62	6	14	1	4	1	2	197	13.632
Tutak	11.901	27	3	2	3	4	1	2	4	4	4	118	11.247
Toplam	99.338	527	259	37	380	70	116	27	33	71	37	1.597	100.935

Tablo 4' ün verilerinden görülebileceği üzere sakat yani engelli kişi sayısının tüm nüfus içinde çok fazla yer kaplamadığı ve hiçbir engeli olmayan kişi sayısının nüfusunun %97'den daha fazla olduğunu ortaya çıkarmaktadır. 1935 yılı itibarıyla 100.935 olan Bitlis nüfusu içinde engelli olan kişi sayısının 1.597 olduğu görülmektedir. Ağrı'ya bütün ilçelerdeki engelli kişiler içerisinde ise en fazla engellinin yaşadığı yerin 423 ile Merkez kaza olduğu anlaşılmaktadır.

1935 yılı nüfus verilerine göre Ağrı'da farklı türlerde engelli olan çok sayıda kişi bulunmaktadır. Engellilik türleri içerisinde en fazla olan 527 ile körlüktür. Körlüğü 380 ile bir ayağı topal olanlar takip etmektedir. Bu iki engellilik dışında bir kolu çolak, iki kolu çolak, iki ayağı topal, sağır, dilsiz, kambur ve kötürüm engeli olan kişiler de mevcuttur. Bunlar içerisinde sayıca en az olanı 27 ile kamburluktur. Bu da dönem itibarıyla Ağrı genelinde engelli kişiler içerisinde körlüğün en fazla; kamburluğun ise en az olduğuna işaret etmektedir.

Yukarıda izah edildiği üzere Ağrı genelinde en fazla engelli kişinin yaşadığı yer Merkez ilçe iken; en az engellinin olduğu yer de 118 ile Tutak ilçesidir. Doğubayazıt dışında en çok engellinin bulunduğu kazalardan birisi 368 kişi ile Doğubayazıt iken; en az engelli kişinin yaşadığı yerlerden birisi de 197 engelli vatandaş ile Malazgirt ilçesidir. Esasında söz konusu veriler, ilçelerin nüfus sayılarıyla da orantılıdır. Yani nüfusu fazla olan kazalarda engelli kişi sayısı nispetten fazla iken; nüfusu az olan yerlerde ise daha azdır. Bunun da, nüfusun orantısı bağlamında normal değerlendirilmesi gerekir.

SONUÇ

1935 Nüfus sayımını yapıldığı dönemlerde Ağrı vilâyetinde 6 adet kazası ve 13 adet de nahiye bulunmaktadır. Söz konusu kazlar içinde alan bakımından en geniş olan yer Bayazıt kazası iken; en az olan da Eleşkirt'tir. Bu bağlamda, nüfus bakımından Merkez ilçe dışında en fazla nüfusa sahip olan yer Bayazıt'tır. Ancak Ağrı'da coğfari alan ile nüfus yoğunluğu arasında ters bir orantı olmuştur. Yani en fazla nüfus yoğunluğuna sahip olması gereken yerlerden birisinin Doğubayazıt olması beklenirken; bu yoğunluğa adı geçen kaza değil de kendisinin de çok daha alana sahip olan Diyadin olmuştur. Bu arada ilçeler içinde nüfus yoğunluğu en az olan yer ise Malazgirt'tir. Buna rağmen, Merkez ilçeyle birlikte en fazla nahiye bulunan yerlerden birisi Bayazıt'tır. Bu yüzden nüfus sayım işlemlerinde en fazla çalışma yapılan yerler adı geçen iki ilçe olmuştur.

Bu çalışmada 1935 yılı nüfus verileri dikkate alınarak Ağrı nüfusu ile ilgili birçok konu üzerinde durulmuştur. Söz konusu konuların başında vilâyetteki okuryazar sayısı gelmektedir. İstatistiki verilere bakıldığı zaman Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Ağrı'da okuryazar sayısı son derece düşüktür. 100.000' den fazla bir nüfusa sahip Ağrı gibi bir vilâyette okuryazar sayısının sadece 4.185 olması son derece düşündürücüdür. Bu da toplam nüfus içinde halkın yaklaşık olarak %95'nden fazlasının okuryazar olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Ancak ilerleyen dönemlerde Türkiye'de eğitime yönelik çalışmaların artması sayesinde Türkiye genelinde okuma yazma bilen sayısı da artmıştır.

1935 yılında Ağrı nüfusu içinde en çok yer tutan kişilerin vilâyette doğanlar teşkil etmektedir. Bu da toplam nüfusun % 90'dan fazlasına tekabül etmektedir. Başka illerde doğup da Ağrı'da ikamet edenler de mevcuttur, ancak bunlar toplam nüfus içinde çok fazla yer tutmamaktadır. Bunun dışında Ağrı'da yaşayıp da başka ülkelerde doğanların da olduğu görülmektedir. Bunların içinde en fazla olanı Ağrı ile sınır olan İran'da doğanlar oluşturmaktadır. Yukarıda izah edildiği üzere Ağrı nüfusunun çoğunluğunu burada doğanlar teşkil ettiği için, Ağrı dışındaki illerle başka ülkeler içinde doğanlar toplam nüfusun az bir kısmını ihtiva etmektedirler.

Bilindiği üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan nüfus sayımlarında birçok kıstas göz önüne alınarak sayımlar yapılırdı. Söz konusu kıstaslardan birisi de sakat (engelli) olanların sayılarının tespitidir. Bu bağlamda, 1927 nüfus sayımında olduğu gibi 1935'teki sayımda da Ağrı genelinde engeli olanların sayısı tespit edilmiştir. Toplam nüfus içinde fazla yer kaplamamış olsalar da Ağrı'da engelli kişilerin olduğu görülmektedir. Bunlar içinde en fazla olanı körlük engeli olanlardır. Körlük engeli dışında bir ya da iki kolu çolak olan engelliler de mevcuttur. Söz konusu tespitler sayesinde başta ülke olmak üzere Ağrı'daki engelli olanların sayıları ortaya konulmuş ve bunlarla ilgili olarak devlet tarafından ne gibi çalışmaların yapılabileceği konusunda da çeşitli planlar oluşturulmuştur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA)

CCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 26.148.3).

CCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 26.148.1.

CCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 24.137.4.

CCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 26.148.4.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

AKSU, L. (1998). Dünya’da ve Türkiye’de Nüfus Analizleri. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*. 25. ss. 219-309.

AYDIN, H. (2018). Cumhuriyet Döneminde Tutak İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu (1923-1970). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 7/4. ss. 2569-2590.

AYDOĞAN, E.- ÇOBAN, E. (2016). Türkiye’de Nüfus Sayımları ve Uygulanan Nüfus Politikaları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*. 6/2-1. ss. 113-126.

BATUN, İ.D. (2013). Türkiye’de Demografik Veriler Üzerinden Okuma- Yazma Oranlarının Cinsiyet Bazında Değerlendirilmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*,. 2/3. ss. 1-15.

ÇAKMAK, F. (2009). Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 8 / 18. ss. 89-115.

Devlet İstatistik Enstitüsü, (DİE). 1927. Genel Nüfus Sayımı, 28 Ekim 1927: Geçici Rakamlar. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

GÜNAL, V. (2006). Türkiye Nüfusunun (1935-2000) Doğum Yerine Göre Değerlendirilmesi. *Turkish Studies Dergisi*. 11 /2. ss. 499-534.

KAYA, F. (2008). Diyarın’ın Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri. *Doğu Coğrafyası Dergisi*. 13/ 20 (2008), ss. 107-140.

KASARCI, R. (1996). Türkiye’de Nüfus Gelişimi. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 5. ss. 247-266.

KÖSE, M. (2010). *1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (TCBİGM). (1936). 1935 Genel Nüfus Sayımı (Ağrı). İstanbul: Devlet Basımevi.

ÖZTÜRK, İ. (2018). *1927 Nüfus Sayımına Göre Aksaray Vilayetinin Nüfus Özellikleri*. MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi. 16/3. ss. 581-596.

TUĞLUOĞLU, F. (2012). Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Nüfus Sayımı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 12 / 25 (2012), ss. 55-78.

1935 Nüfus Sayımı Bağlamında Ağrı Nüfusunun Potansiyel Durumu

TUNÇ, B- ÖZÇELİK, F. (2017). Demokrat Parti Döneminde Ağrı'da İdari Alanda Yapılan Düzenlemeler. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 7(3). ss. 463-477.

TUNÇ, B- AYDIN, H. (2018). Cumhuriyet Döneminde Eleşkirt İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu. *Türk İdare Dergisi*. 485. ss. 813-838.

TUNÇ, B. (2018). *Ağrı Halkevi (1934-1951)*. Konya: Eğitim Yayınevi.

TUNÇ, B- Özçelik, F. (2017). Cumhuriyet Döneminde Ağrı Nüfusundaki Gelişmeler (1927-1980). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 6/3. ss. 2139-2149.

TUNÇ, B- DEMİR, Ö. (2018). 1927 Nüfus Sayımına Göre Bayazıt Vilayetinin Nüfusu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 7/4. ss. 3008-3022.

YAKAR, M. (2012). 21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye Nüfusunda Ne Değişti? *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 382-402.

Yurt Ansiklopedisi. (1981). *İl İl Türkiye, Dünü, Bugünü, Yarını*. c.I. İstanbul: Anadolu Yayınları.

